

Угровецький О.П.

Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Петрова І.А.

Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Давиденко Д.О.

Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА

Метою статті є окреслення складових професійної компетентності судового експерта, характеристика етапів їх формування та визначення напрямів розвитку. Зазначено, що поняття професійної компетентності судового експерта можна трактувати паралельно з поняттям професіоналізм, оскільки компетентність в цьому випадку буде характеристикою конкретної особи та її дій, а саме – індивідуальною характеристикою ступеню відповідності вимогам професії судового експерта. Встановлено, що професійну компетентність судового експерта можна тлумачити як сукупність умінь і навичок фахівця відповідної галузі знань вирішувати певний клас професійних завдань за умов наявності знань і досвіду, необхідних для ефективної професійної діяльності у заданій предметній галузі. Враховуючи зарубіжну практику, принципи та методичні умови стратегії формування професійної компетентності, переконані, що компетентнісні ознаки судового експерта (за виключенням основних, галузевих) мають складатись із окремого переліку знань і вмінь. Встановлено, що значного поширення у підготовці судових експертів набувають мережеві технології, які дозволяють використовувати можливості Інтернету для мультимодального представлення навчальної інформації, автоматизації контролю знань, моніторингу процесу навчання та засвоєння матеріалу, професійного спрямування змісту. Зауважено, що для формування професійної компетентності судового експерта слід актуалізувати спеціальні навчальні програми в межах курсів підвищення кваліфікації, організувати проведення стажувань, тренінгів тощо. Наголошено, що розвиток системи підбору кадрів у сфері судово-експертної діяльності має базуватись на професійній компетентності судових експертів. Констатовано, що за допомогою обов'язкової професійної підготовки, надбання нових знань, навичок, вмінь судовий експерт зможе обґрунтовано передбачати й прогнозувати діяльність, яка пов'язана із формуванням його професійної компетентності; приймати зважені рішення під час проведення експертиз тощо.

Ключові слова: професійна компетентність, рівень професійної компетентності, професіоналізм, компетентність, експертне забезпечення правосуддя, судова експертиза, судово-експертна діяльність, судовий експерт, система підготовки, навчання, мотивація, цілі та задачі.

Постановка проблеми. Зазначимо, що професійна компетентність є багатовекторним феноменом, який має складну структуру із значної кількості різнопланових складових. З точки зору підвищення ефективності професійної діяльності судових експертів, як осіб, що надають публічні послуги є професійна компетентність. Публічна діяльність, як складова судово-експертної діяльності, здійснюється за кількома напрямками, що орієнтовані або на різні суспільні групи, або на досягнення конкретної мети – експертного забез-

печення потреб правосуддя в Україні. Із цим пов'язана актуальність окреслення складових професійної компетентності судового експерта для визначення напрямів її формування та подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно питання професійної компетентності досліджуються у сферах менеджменту, управління, економіки, соціології та інших наукових сферах. Однак, в умовах нагальної потреби підвищення ефективності використання персоналу

судово-експертних установ сучасна наука спрямовує пошук і глибинний аналіз основних механізмів і способів впливу на розвиток професійної компетентності.

Цікавий погляд на цю проблему висвітлено у працях вчених, які аналізують поняття професійної компетентності орієнтуючись на особистісні характеристики фахівця, хоча по-різному описують цю складову компетентності. Вони розглядають професійну компетентність як багатфакторне та інтегративне особистісне утворення, що забезпечує успішне здійснення професійної діяльності, а також включає ціннісні орієнтації фахівця, мотиви його діяльності, загальну культуру, стиль взаємодії з оточуючими, здатність до самовдосконалення й саморозвитку [1]. Такий підхід також може знайти своє відображення в професійній компетентності судового експерта, оскільки розкривається наявний потенціал і формуються нові якості, що дають можливість людині завжди бути успішною в професійній діяльності.

У наукових працях С. П. Бондар обґрунтовувалась необхідність побудови змісту освіти на засадах фундаменталізації та компетентнісної спрямованості, коли розглядаються можливості інтеграції ключових і предметних компетенцій у зміст і структуру навчального предмета за типом провідного компонента – «наукові знання», «способи діяльності» [2].

Розглядаючи питання формування професійної компетентності судового експерта цікавою вбачається наукова праця М. Дернової, яка проаналізувала моделі емпіричного навчання, що існують в зарубіжній теорії та практиці освіти дорослих і наголосила, що в їх основі лежить трансформація та інтерпретація досвіду того, хто навчається, а той, хто навчає відіграє роль тренера, що створює унікальну можливість підготовки особи до професійної кар'єри [3]. Така точка зору може знайти своє впровадження у судово-експертній діяльності стосовно підготовки, перепідготовки та стажування судового експерта.

Зауважимо, що незважаючи на значну кількість публікацій із висвітлення питань щодо формування професійної компетентності фахівців-управлінців, система формування теоретичних знань і практичних навичок як складова професійної компетентності судового експерта (фахівця, що надає публічні послуги) не створена. Крім того подальшої розробки потребує визначення компетенцій судових експертів стосовно окремих експертних спеціальностей та їх закріплення у відповідних освітніх стандартах.

Мета статті є окреслення складових професійної компетентності судового експерта, характеристика етапів їх формування та визначення напрямів розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сутність поняття «професійна компетентність» можна розкрити через значення її складових і близьких понять: «компетентність», «компетентний», «компетенція», «професія», «професійний». У словнику іншомовних слів компетентність визначається як «володіння знаннями, які дозволяють судити про що-небудь, висловлювати вагому авторитетну думку» або «володіння компетенція ми, поінформованість, обізнаність» [4, с. 15]. Поняття «компетентний» науковці пропонують тлумачити, як «поінформований у певній галузі, той, що має право на основі своїх знань або повноважень робити чи вирішувати що-небудь, судити про що-небудь» [5, с. 64]. Поряд із цим, у «Новому тлумачному словнику української мови» термін «компетентний» означає:

- «який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований;
- який має певні повноваження; повноправний; повновладний» [6, с. 874].

У свою чергу «компетенцію» науковці пропонують розуміти як «коло повноважень будь-якої організації, установи або особи; коло питань, в яких дана особа має повноваження, знання, досвід» [5, с. 31]. За логікою суджень інших вчених, з якими слід погодитись, тлумачення терміну «компетентність» потребує конкретизації контексту та наукового підходу через систему усвідомлених знань: «бути теоретично і практично компетентним означає зробити подвійний перехід: від знака – до думки, від думки – до дії або вчинку; перехід від інформації до її використання опосередковується думкою, що і робить цю інформацію знанням» [7, с. 55].

Оцінюючи застосування набутих знань у практичній діяльності Д. Брител так визначає компетентність особи: «людина або компетентна, або ні щодо певного рівня засвоєння». Дослідниця Вів'ян де Ландшеєр трактує компетентність як «особливий рівень обізнаності «поглиблене знання або засвоєне вміння», який потрібен людині, щоб успішно функціонувати в суспільстві» [8, с. 27, 56]. Цікавою є наукова праця Л. І. Мороз в якій компетентність визначається як «структуровані набори знань, умінь, навичок та ставлень людини, які формуються в процесі навчання і дозволяють людині визначати, тобто, ідентифіку-

вати та розв'язувати проблеми, що є характерними для певного напрямку продуктивної діяльності» [9, с. 31]. Таке подання розуміння «компетентності» є доцільним застосовувати і до судового експерта, враховуючи особливості судово-експертної діяльності, яка вимагає від нього постійного вдосконалення.

Аналогічної підтримки заслуговує і позиція Дж. Равена, який стверджує, що для того, щоб з'ясувати на скільки успішно людина досягатиме значимих цілей, потрібно оцінити кількість видій компетентностей, які проявляються в її поведінці в процесі досягнення цих цілей. Він включає компетентність до числа найважливіших характеристик людських ресурсів поряд з ініціативою, ціннісним компонентом тощо та доводить, що реалізація особистих та професійних цілей потребує зміни або актуалізації певної категорії цінностей і застосування відповідних видів компетентностей [10, с. 197].

Поняття професійної компетентності судового експерта можна трактувати паралельно з поняттям професіоналізм, оскільки компетентність в цьому випадку буде характеристикою конкретної особи та її дій, а саме – індивідуальною характеристикою ступеню відповідності вимогам професії судового експерта. Зауважимо, що у понятті «професіоналізм» відображено такий ступінь оволодіння особою структурою професійної діяльності, яка відповідає існуючим в суспільстві стандартам і нормам. Професійна діяльність судового експерта є об'єктивно складною, тому вона тяжка для освоєння, потребує тривалого періоду теоретичного та практичного навчання не тільки у відповідній галузі знань (експертна спеціальність) але й у галузі юриспруденції (процесуальне законодавство та інші нормативно-правові акти).

Слід також погодитись із Т. Ю. Морозовою, яка доводить, що «професіоналізм – це не тільки досягнення людиною високих показників праці (якості, надійності, ефективності тощо), але й особливості її професійної мотивації, професійного мислення, система її устремлень, ціннісних орієнтацій, сенсу праці – того, що складає професійну самосвідомість». Зупиняється вона й на характеристиці компетентності наголошуючи, що це індивідуальна характеристика людини, яка дозволяє їй діяти самостійно й відповідально, виконуючи певні функції. Оцінювання чи вимірювання кінцевого результату праці – єдиний науковий спосіб судити про її компетентність [11, с. 5]. Стосовно судового експерта необхідно зауважити, що його професійна компетентність завжди буде

залежати від його здатності й вміння виконувати покладені на нього функції.

Професійну компетентність судового експерта можна також тлумачити як сукупність умінь і навичок фахівця відповідної галузі знань вирішувати певний клас професійних завдань за умови наявності знань і досвіду, необхідних для ефективної професійної діяльності у заданій предметній галузі.

Мабуть мова йшла саме про судового експерта, коли стосовно компетентної особистості було науковцями зазначено, що «вона володіє не лише знаннями, високими моральними якостями і є професіоналом, але й вміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи знання й беручи на себе відповідальність за свою діяльність» [12, с. 68].

Погоджуємось із дослідниками, які в межах професійної компетентності виокремлювали такі компетентності, як: спеціальну, соціальну, особистісну та індивідуальну [13], оскільки їх можна екстраполювати на судового експерта із урахуванням особливостей судово-експертної діяльності:

- спеціальна компетентність – володіння у конкретній галузі знань професійною діяльністю на високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток;

- особистісна компетентність – володіння прийомами самовиявлення та засобами протистояння професійним деформаціям особистості враховуючи можливість об'єктів дослідження негативно впливати на психіку судового експерта;

- індивідуальна компетентність – володіння прийомами самореалізації та розвитку індивідуальності у межах професії, готовність до професійного росту, вміння раціонально організувати свою працю без перевантажень часу та сил;

- соціальна компетентність – володіння прийомами спільної (групової, командної) професійної діяльності та співробітництвом під час проведення комісійних та комплексних експертиз, а також уживаним в судово-експертній діяльності професійним спілкуванням;

- компетентність щодо відповідальності – володіння знаннями щодо юридичної та соціальної відповідальності за результати своєї професійної праці.

Розглядаючи систему підготовки професійно компетентних судових експертів слід наголосити, що вона має забезпечувати сучасні потреби правосуддя у працівниках з високим рівнем професіоналізму та культури, здатних компетентно виконувати функції експертів, упроваджувати новітні технології, сприяти інноваційним про-

цесам. Окреслені вимоги дозволяють говорити про необхідність створення нової системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації судових експертів. Це зумовлено насамперед стратегією й змістом реформ і перетворень, спрямованих на підвищення ролі наукових знань, професіоналізму та компетентності судових експертів. Зміст і рівень їх спеціального, фахового та професійного навчання мають відповідати реаліям сьогодення та мати випереджальний характер, враховувати динаміку соціальних та економічних процесів для ефективного експертного забезпечення правосуддя в Україні.

Важливо також зазначити, що правильно розроблена програма навчання в системі підготовки компетентних судових експертів має спиратись на ретельне планування двох основних компонентів – змісту (чому навчати?) та процесі (як викладати?). Програми, яка заснована на принципах теорії навчання, дозволяє не тільки комбінувати різні методи та стилі навчання, використовувати досвід учасників процесу, але й налагодити багатосторонню комунікацію, створити таку атмосферу, в якій відповідальність за результати покладається як на викладача (як викладається матеріал) так і на учасників навчання (на скільки правильно вони зрозуміли подану інформацію).

Враховуючи зарубіжну практику, принципи та методичні умови стратегії формування професійної компетентності, переконані, що компетентнісні ознаки судового експерта (за виключенням основних, галузевих) мають складатись із окремого переліку знань і вмінь. Інакше кажучи, судовий експерт, як фахівець має бути обізнаним та володіти спеціальними знаннями у відповідній галузі знань (згідно експертної спеціальності) і практичними навичками. Тому для формування професійної компетентності судового експерта слід актуалізувати спеціальні навчальні програми в межах курсів підвищення кваліфікації, організувати проведення стажувань, тренінгів тощо.

Значного поширення у підготовці судових експертів набувають мережеві технології, які дозволяють використовувати можливості Інтернету для мультимодального представлення навчальної інформації, автоматизації контролю знань, моніторингу процесу навчання та засвоєння матеріалу, професійного спрямування змісту. Крім того, це супроводжується активізацією пізнавальної діяльності, появою позитивної мотивації до здобуття знань, розвитком вольових якостей судових експертів, їхньої здатності до безперервного саморозвитку, а також сприяє формуванню їхньої

професійної компетентності [12]. У системі підготовки судових експертів можуть також бути використані інформаційно-комунікаційні технології, які мають такі основні етапи:

- впровадження уніфікованих процедур оцінювання кваліфікаційних навичок судових експертів у сфері застосування сучасних інформаційних технологій;

- створення та розвиток інфраструктури регіональних центрів по підготовці та підвищенню кваліфікації кадрів у сфері інформаційно-комунікаційних технологій;

- розробка та фінансування програм для різних категорій судових експертів згідно їх експертних спеціальностей, а також формування необхідних методичних матеріалів;

- інформування судових експертів про передовий досвід та інновації у сфері інформаційних технологій;

- створення системи мотивації, заохочення та регламентації процесів використання судовими експертами інформаційних технологій;

- упровадження заходів із просування та популяризації технологій електронного урядування тощо.

Висновки. Зазначимо, що поняття професійної компетентності судового експерта можна трактувати паралельно з поняттям професіоналізм, оскільки компетентність в цьому випадку буде характеристикою конкретної особи та її дій, а саме – індивідуальною характеристикою ступеню відповідності вимогам професії судового експерта. Встановлено, що професійну компетентність судового експерта можна тлумачити як сукупність умінь і навичок фахівця відповідної галузі знань вирішувати певний клас професійних завдань за умови наявності знань і досвіду, необхідних для ефективної професійної діяльності у заданій предметній галузі.

Враховуючи зарубіжну практику, принципи та методичні умови стратегії формування професійної компетентності, переконані, що компетентнісні ознаки судового експерта (за виключенням основних, галузевих) мають складатись із окремого переліку знань і вмінь. Встановлено, що значного поширення у підготовці судових експертів набувають мережеві технології, які дозволяють використовувати можливості Інтернету для мультимодального представлення навчальної інформації, автоматизації контролю знань, моніторингу процесу навчання та засвоєння матеріалу, професійного спрямування змісту.

Слід наголосити, що розвиток системи підбору кадрів у сфері судово-експертної діяльності має

базуватись на професійній компетентності судових експертів. Констатовано, що за допомогою обов'язкової професійної підготовки, надбання нових знань, навичок, вмінь судовий експерт

зможе обґрунтовано передбачати й прогнозувати діяльність, яка пов'язана із формуванням його професійної компетентності; приймати зважені рішення під час проведення експертиз тощо.

Список літератури:

1. Волик В. Компетентності державних службовців України: наукові підходи до класифікації. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2012. № 3 (14). С. 205–214.
2. Бондар С. П. Компетентнісна спрямованість змісту і структури навчального предмета в умовах фундаменталізації освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. Вип. 20 : зб. наук. праць. Київ. Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. С. 10–23.
3. Дернова М. Моделі емпіричного навчання дорослих: зарубіжний досвід. *Порівняльно педагогічні студії*. № 2 (24). 2015. С. 40–45.
4. Данілюк І.Г. Сучасний словник іншомовних слів для середньої і вищої школи. Донецьк. ТОВ ВКФ «БАО». 2008. 576 с.
5. Біла О. О., Гуменникова Т. Р., Кічук Я. В. Компетентність саморозвитку фахівця: педагогічні засади формування у вищій школі. Півден. наук. центр АПН України ; Ізмаїл. держ. гуманіт. ун-т. Ізмаїл, 2007. 235 с.
6. Новий тлумачний словник української мови (у трьох томах). Том 1, А –К / Укладачі: В. В. Яременко, О.М. Сліпушко. Київ, Вид-во «АКОНІТ». 2006. 926 с.
7. Міляєва В. Психологічні аспекти професійної компетентності державних службовців та їх використання в процесі підвищення фахової кваліфікації. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія № 12. Психологічні науки: зб. наукових праць. Київ. НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2009. №27(51). 281 с.
8. Brittel D., Landshejer V. The wholistic competency profile: A model. Ottawa: Staffing Policy and Program Development Directorate, Public Service Commission of Canada, 1996.
9. Мороз Л. І. Професійно-психологічний тренінг у становленні особистості фахівця (на прикладі працівників ОВС) / Л. І. Мороз. К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ.; Івано-Франківськ: Надвірнянська друкарня, 2007. 311 с.
10. Competence in Modern Society: Its Identification, Development and Release. Author, John Raven. Publisher, H.K. Lewis, 1984. 251 p.
11. Морозова Т. Ю. Аналіз дефініції компетентнісного підходу щодо освіти. *Освіта Донбасу*. 2005. № 3. С. 5–11.
12. Велігош О., Пометун О. Виконання положень Орхуської конвенції: Розробка та проведення навчання державних службовців: посібник для тренера. *Екологічна інформація, освіта та інформованість громадськості Europe Aid 020114*. Київ. 2004. 205 с.
13. Клименко І. В., Афонін Е. А., Журавльов А. В. Моделі компетенцій державних службовців. Київ. НАДУ. 2012. 72 с.

Uhrovetskyi O., Petrova I., Davydenko. D. DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE FORENSIC EXPERT

The purpose of the article is to outline the components of the professional competence of a forensic expert, to characterize the stages of their formation and to determine the directions of development. It is noted that the concept of professional competence of a forensic expert can be interpreted in parallel with the concept of professionalism, since competence in this case will be a characteristic of a specific person and his actions, namely, an individual characteristic of the degree of compliance with the requirements of the profession of a forensic expert. It has been established that the professional competence of a forensic expert can be interpreted as a set of abilities and skills of a specialist in the relevant field of knowledge to solve a certain class of professional tasks, provided that he has the knowledge and experience necessary for effective professional activity in a given subject area. Taking into account foreign practice, the principles and methodical conditions of the strategy for the formation of professional competence, we are convinced that the competence characteristics of a forensic expert (with the exception of the main, branch ones) should consist of a separate list of knowledge and skills. It has been established that network technologies, which allow the use of Internet capabilities for multimodal presentation of educational information, automation of knowledge control, monitoring of the learning process and assimilation of material, and professional direction of content, are becoming widely used in the training of forensic experts. It was noted that in order to form the professional competence of a forensic expert, it is necessary to update special educational programs within the framework of professional development courses, organize internships, trainings, etc. It was emphasized that the development of the personnel selection system in the field of forensic expertise should be based on the professional competence of forensic experts. It was established that with the help of mandatory professional training, acquisition of new knowledge, skills, and abilities, a forensic expert will be able to reasonably anticipate and forecast activities related to the formation of his professional competence; make informed decisions during examinations, etc.

Key words: professional competence, level of professional competence, professionalism, competence, expert provision of justice, forensic examination, forensic expert activity, forensic expert, training system, training, motivation, goals and objectives